

«Філософія серця» Г. Сковороди

*Анастасія КОПНА, здобувач III освітньо-наукового ступеня
(PhD) Національний аерокосмічний університету ім. М. Є.*

Жуковського

«Харківський Авіаційний Інститут»

Григорія Савича Сковороду називають першим філософом на Русі (В. Зеньківський) та блискучим представником українського кордоцентризму (Д. Чижевський). Йому вдалося створити оригінальну систему філософських поглядів, засновану на особливостях української традиції світорозуміння. Цьому видатному мислителю було притаманне екзистенціальне розуміння філософії як «любомудрія», філософствування. Він, як античний Сократ, першим зосереджує свої філософські пошуки на існуванні людини й її внутрішньому світові. Головною темою розумів «українського Сократа» стали самопізнання і моральне удосконалення людини, її екзистенціальне переживання буття, що привертає увагу філософа до «серця». Своє основне завдання він бачив у самопізнанні, яке спрямоване на удосконалення людини з метою досягнення нею щастя, тобто «упокоенія думок, обрадованія серця, оживотворенія душі» (Г. Сковорода. Избранные сочинения в двух томах, т. 2, с. 37). Відзначимо, що звертання до «серця» у філософії Г. Сковороди обумовлено притаманним йому символізмом викладу, який філософ обирає свідомо. У такий спосіб філософові вдається звертатися до «невидимої», прихованої сутності світу та людини, підкреслювати онтологічну присутність божественності у ньому.

Уся філософська система Г. Сковороди ґрунтується на вченні про «дві натури» і «три світи». Усе буття являє собою гармонійне співіснування трьох специфічних світів, взаємопов'язаних один з одним:

- «макрокосм» чи Всесвіт, який з'єднує в собі все, що існує;
- «мікрокосм» чи людина, яка, у той же час, по глибині не поступається

великому;

- «світ символів» чи Біблія.

Крім того, кожний з цих світів розділяється на дві дуалістичні «натури» чи природи: видиму і невидиму, темну і світлу, тваринну і божественну, сутність і явище. Так, «макрокосм» він поділяє на видиму природу (рід, матерію, тварину) і «невидиму», Бога. Якщо перша підкоряється законам дискурсивного мислення, то сутність іншої, з одного боку, розлита в кожній речі світу, а з іншого, зберігає свою абсолютну неподільність і непізнаваність. «Дві натури» притаманні і «мікрокосму» (людині), у якій Г. Сковорода виділяє «тіло фізичне» і «тіло духовне», а також, «світу символів», Біблії, де зовнішній прояв (оформлений у притчах) відрізняється від прихованого змісту, який потрібно ще відкрити та який складає сутність та сенс існування світу та людини у ньому.

Український філософ був дуже добре обізнаний на античній та європейській філософії, а також із творами Отців Церкви (візантійських кападокійців, ісихастів тощо), які читав в оригіналі (латиною, грецькою та іншими) та цитував на пам'ять. Використання діалектичного методу, виробленого патристами, дозволило створити систему, у якій протилежні «натури» здійснюють тісне переплетення і взаємозв'язок світів між собою, утворюючи єдиний організм. Підставою такої єдності стає внутрішня «натура», тобто сутність явищ та речей всесвіту, яка розкривається завдяки внутрішній природі людини. Так Г. Сковорода створює вчення, центральне місце в якому займає розвиток людини і символ «серце», де теорія самопізнання, гносеологічна та онтологічна концепції, безпосереднім образом переплітаються.

Для Г. Сковороди усвідомлення вічного, божественного, тобто суттєво важливого, є головним елементом, що складає мету самопізнання. При цьому для філософа зрозуміло, що невидима «натура» безпосередньо пов'язана з виявленою, та лише таким способом одержує своє зовнішнє буття. Тому душа людини, яка пов'язана з тілесним існуванням, стає полем вічної боротьби між приземленим баченням світу, з його турботою про речі тимчасові та неважливі, та піднесеним світосприйманням, що має здатність осягати світ поза його приватними проявами. Процес пізнання, спрямований на розуміння невидимої натури світу і людини, стає прагненням осягнути Бога в собі. Український філософ розглядає самопізнання не як гносеологічний процес, а як онтологічний акт реального наближення людини до Бога, визначаючи його як вічний процес становлення шляхом самозаглиблення, ціль якого - перетворення світу. Тому самопізнання не може бути реалізовано абстрактним мисленням і досягається не розумом, а почуттями, *пере-живанням* власного буття. Через найтіснішу взаємодію світів, таке екзистенційне розуміння переноситься на будь-який гносеологічний процес, який перетворюється в емоційно наповнений акт, центром якого постає «серце».

«Серце» уособлює собою сукупність почуттів, бажань, прагнень, тобто зосередження такої сили, що визначає зміст будь-якої дії та складає саме життя. Через притаманний філософії Г. Сковороди символізм та дуалізм розкриття властивостей «серця» стає такими, завдяки яким людина може перетворитися з

«такою, як вона є, на таку, якою має бути» та одержує два трактування: «старє серце» та «удосконаленє серце». Як тїльки індивїд стає здатним побачити в собі ідеал, визначити власну гїдність як духовної істоти, раціональне самопїзнання стає недостатнім і повинно доповнитися нездоланною емоційно-чуттєвою тягою до «досконалого серця». Жаданий ідеал складає божественність людини, яка при цьому, зберігає свою індивїдуальну неповторність у виборі шляху розвитку.

Таким чином, самопїзнання стає процесом розкриття своєї загальнолюдської (божественної) природи через визначення всієї сукупності індивїдуальних властивостей, завдяки чому обирається особистісний шлях перетворення і досягнення ідеалу. У той же час, бажаний ідеал не може бути до кінця реалізований, тому що розвиток людини є вічним процесом її морального удосконалення.

На цьому ґрунтується теорія Г. Сковороди про «нерівну рівність». Саме завдяки своїй індивїдуальній неповторності люди не можуть бути рівними. Приналежність до загального ще не визначає їхню особистісну сутність, але вони рівні в наданих їм можливостях, реалізація яких залежить від ступеня саморозвитку індивїда, центром якого виступає «серце». Завершення процесу самопїзнання Г. Сковорода бачить у практичній діяльності, що виражається в теорії «сродної праці».

Підводячи підсумок підкреслимо, що у «філософії серця» Г. Сковороди поєдналися особливості українського ментально-мисленевої традиції та західноєвропейських методів пізнання світу, які, таким чином, стали підґрунтям для новоствореної університетської освіти, що привело до створення першого на Україні систематизованого і теоретично обґрунтованого вчення з урахуванням національних традицій світобачення. Властиві українському мисленню антропоцентризм та екзистенціальність приводять до того, що центральне місце в філософських роздумах займає людина і її внутрішнє чуттєво-емоційне і морально-етичне переживання буття, яке реалізується у самопїзнанні.